

Світлана КОВТЮХ (Кіровоград, Україна)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ЯК ОСНОВА ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГА

У статті висвітлені проблеми науково-методичного забезпечення навчальної фахової дисципліни як необхідного підґрунтя для формування компетентного вчителя-професіонала на прикладі курсу сучасної української літературної мови, який опановують студенти філологічних факультетів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: науково-методичне забезпечення, навчально-методичний посібник, змістовий модуль, індивідуальне навчально-дослідне завдання.

This paper deals with the problems of scientific and methodological courseware of educational professional subject as an essential basis for the formation of a competent professional teacher. It is illustrated by an example of the course of Modern Standard Ukrainian for the students of philological faculties of higher educational establishments.

Key words: scientific and methodological courseware, study guide, content module, individual educational and research assignment.

Зростання соціальної ролі вчителя-філолога, його активне творче самовиявлення зумовлюють необхідність формування компетентного фахівця. На це орієнтують програма „Освіта (Україна ХХІ століття)”, положення Національної доктрини розвитку освіти в Україні, державний стандарт освіти тощо. Головна мета формування системи професійних компетенцій базується на знаннях, уміннях пізнавального й творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях. А це неможливо реалізувати без якісної наукової та навчально-методичної продукції.

Різноманітні проблеми, пов'язані із науково-методичним забезпеченням навчання, досліджували В. І. Байденко, Т. А. Дмитренко, Ольга Іллівна Жорнова, Олена Іллівна Жорнова, Т. С. Паніна, М. І. Пентиліук, В. М. Полонський, О. І. Потапенко, О. М. Семенов, С. Д. Смирнов, І. Г. Шендрик та інші.

Мета статті – з'ясувати основні параметри науково-методичного забезпечення курсу сучасної української літературної мови (вступ, лексикологія, фразеологія, лексикографія, фонетика, фонологія, морфонологія, орфоепія, графіка, орфографія) для студентів філологічних факультетів ВНЗ як основного підґрунтя в навчанні фахівця. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити, що входить до системи науково-методичного забезпечення дисципліни; 2) схарактеризувати складові навчально-методичних посібників із цього курсу; 3) розглянути головні інновації в процесі вивчення вищевказаних розділів сучасної української літературної мови у вищій школі.

На думку Ольги Іллівної та Олени Іллівної Жорнових, „науково-методичне забезпечення навчального процесу – це сукупність документів, наукових, навчальних, методичних матеріалів, які: а) описують зміст, б) встановлюють структуру, в) визначають результат, г) регламентують перебіг навчального процесу” [1: 1].

Переважає більшість дослідників, наприклад Т. І. Туркот, вважають, що до основних компонентів науково-методичного забезпечення навчального процесу входять: „державні стандарти освіти, навчальні плани, навчальні програми з усіх нормативних і вибіркокових навчальних дисциплін; програми навчальної, виробничої та інших видів практик; підручники і навчальні посібники; інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять; індивідуальні навчально-дослідні завдання; контрольні роботи; текстові та електронні варіанти тестів для поточного і підсумкового контролю, методичні матеріали для організації самостійної роботи студентів, виконання індивідуальних завдань, курсових і дипломних робіт” [7]. Проте цей перелік може бути розширений „за рішенням кафедри, факультету, вищого навчального закладу або з ініціативи самого викладача” [1: 1].

Наукова, навчально-методична, виховна робота кафедри української мови факультету філології та журналістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка зорієнтована на формування освіченої, усебічно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, швидкої адаптації до змін у розвитку професійної сфери, фахівця, наділеного вміннями ефективно розв'язувати проблеми, приймати доцільні рішення, володіти культурою педагогічного спілкування, самостійно й творчо мислити, втілювати власні ідеї в практику професійної діяльності, працювати над удосконаленням власного морального, інтелектуального та культурного рівнів.

Навчальну діяльність кафедри спрямовано: на забезпечення фундаментальної, наукової, професійної та практичної підготовки майбутніх фахівців відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня, з урахуванням їх запитів, інтересів і здібностей; на розробку й видання підручників, посібників, навчально-методичних матеріалів з метою якісної організації навчального процесу; на вдосконалення робочих навчальних програм дисциплін, викладання яких забезпечує кафедра відповідно до вимог державного стандарту та кредитно-модульної системи; на розробку спецкурсів, спецсемінарів з урахуванням актуальності наукових лінгвістичних досліджень, активного становлення нових мовознавчих напрямків, зокрема на межі

різних галузей знань; на впровадження інновацій у технології навчання і виховання; на забезпечення різнобічного систематичного контролю за освітнім процесом.

До навчального плану підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр” як один з основних предметів лінгвістичного циклу входить сучасна українська літературна мова, з якого передбачено державну атестацію. Протягом II семестру навчання заплановане опрацювання розділів: вступ, лексикологія, фразеологія, лексикографія, що завершується складанням заліку; у III семестрі студенти вивчають фонетику, фонологію, морфонологію, орфоепію, графіку, орфографію й складають екзамен. Для загального курсу сучасної української літературної мови розроблена навчальна програма, для обох семестрів – окремі робочі програми згідно з новими вимогами, навчально-методичні посібники, опубліковані відповідно до рішення методичної ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, пакет додаткового науково-методичного забезпечення.

Обидва навчально-методичні посібники (Ковтюх С. Л. Сучасна українська літературна мова (Вступ. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія). – Кіровоград, 2011. – 232 с.; Ковтюх С. Л. Сучасна українська літературна мова (Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія). – Кіровоград, 2010. – 220 с.) мають подібні складові. У них подано структуру програми навчальної дисципліни, яка включає опис предмета цього розділу, мету, теоретичні і практичні завдання курсу з переліком необхідних для його вивчення додаткових дисциплін, власне перелік програмових питань за змістовими модулями та темами. Засвідчено також структуру залікового кредиту, критерії оцінювання навчальної діяльності (знань, умінь і навичок) за видами роботи, списки основної, додаткової літератури та словників. У посібнику, до складу якого входить розділ „Лексикографія”, список обов’язкових для опрацювання словників містить 89 позицій [3: 11–16], крім того, запропоновано 11 лексикографічних джерел за вибором студента, схема характеристики словників, оскільки це завдання для самостійної роботи III модуля й колоквіуму на тему: „Історія розвитку української лексикографії”, теоретичний матеріал до якого також опублікований у навчально-методичному виданні [3: 205–228].

У деяких підручниках та посібниках, опублікованих ще за радянських часів, засвідчена застаріла інформація, оскільки різні сфери мовознавства постійно розвивалися, виникали нові галузі (зокрема й на стику різних дисциплін), з’являлися нові дані, у результаті наукових досліджень переосмислювалися певні тенденції. Наприклад, в академічному виданні „Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія” (1973) зазначено, що „власне історія української лексикографії починається з кінця XVI ст., коли Лаврентієм Зизанієм був створений „Лексисъ съ толкованієм словенскихъ словъ просто” (опублікований у Вільні 1596 р.)” [5: 295]. У нашому навчально-методичному посібнику вже подана нова інформація про те, що „першим українським словником став „Лексисъ съ толкованієм словенскихъ словъ просто” невідомого автора. Словник не датований, але дослідники довели, що укладений він до 1596 р., у другій половині XVI ст., тобто до виходу словника Л. Зизанія. Це перекладний церковнослов’янсько-український словник, до реєстру якого входить 896 вокабул, 128 з яких не мають перекладу. Праця (невеликий рукописний словник) була опублікована тільки через три століття, у 1884 р., але поширена в списках, вона відіграла позитивну роль у розвитку староукраїнської лексикографії” [3: 205].

У томі „Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика” (1969) у розділах „VII. Орфоепічні норми та їх значення” та „VIII. Український алфавіт. Принципи орфографії” зазначено старий порядок розташування літер в алфавіті, а також відсутня графема й літера **г** (**re**), яка була реабілітована й повернена до української абетки Українським правописом 1993 р. [4: 370–417]. Відповідно, у нашому посібнику засвідчено нові дані, точніше – відновлені: правила й приклади з буквою **г** (**re**) [2: 153–184].

В обох навчально-методичних посібниках подано теоретичний матеріал, тематика лекцій і практичних занять, вправи для домашньої роботи із зірцями виконання, порядок та зразки лінгвістичних розборів: фонетико-фонологічного, орфоепічного (слова й тексту), графічного, орфографічного (слова й речення (тексту)), лексикологічного (слова й тексту), фразеологічного. У кінці III семестру студенти складають колоквіум на тему: „Історія української графіки та орфографії”, до якого запропоновано теоретичний матеріал, що ґрунтується на найновіших наукових дослідженнях, серед них й авторів з діаспори, праці яких були недоступні в радянські часи, з використанням таблиць, ілюстрацій тощо [2: 184–217].

Окремо подані завдання для самостійної роботи в межах кожного модуля, кожної теми.

Плани-завдання практичних занять мають таку будову: перелік того, що студент повинен знати й уміти (реєстр компетенцій), основні терміни (вокабулярій), теоретичні питання, списки основної та додаткової літератури, завдання для домашньої роботи, теоретичні відомості з використанням таблиць, опорних конспектів до лекційних занять тощо. Теоретичний матеріал посібників уміщує багато нової інформації та прикладів, чітко розставлені акценти стосовно низки проблемних питань, яких немає в інших подібних фахових виданнях.

Наприклад, кваліфіковано розмежовані поняття: „активна” і „пасивна” лексика, „загальновживана” та „спеціальна” лексика (з детальним поясненням груп останньої – термінів, професіоналізмів, діалектизмів, жаргонізмів, арготизмів), „стилістично марковані (міжстильові)” і „стилістично нейтральні” слова, „емоційно (експресивно) забарвлена” та „емоційно (експресивно) нейтральна” лексика.

Так само з погляду новітніх науково-лінгвістичних тенденцій потрактовано класифікацію (виокремлення основних шарів) споконвічних українських за походженням слів, їхню соціально-історичну зумовленість. Зокрема обґрунтовано недоцільність виділення спільносхіднослов'янської лексики, „оскільки не було єдиної прамови виключно для трьох мов – української, російської та білоруської. Ці мови розвивалися незалежно одна від одної, вони, як і всі інші слов'янські мови, утворилися зі спільнослов'янської мови-основи, або праслов'янської... На основі спеціального вивчення східнослов'янської лексики, зокрема давньоукраїнської, зроблено переконливі висновки про те, що абсолютну більшість у складі різних її лексико-семантичних груп становить праслов'янська лексика” [3: 133]. А в переважній більшості навіть нових підручників і посібників з лексикології сучасної української літературної мови, відповідно до радянської доктрини утворення української, російської та білоруської мов, з погляду походження виокремлюють спільносхіднослов'янську лексику, наприклад у виданні „Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія” (1973) [5: 111–113], у підручнику „Сучасна українська літературна мова” за редакцією М. Я. Плющ [6: 125–126] та ін.

Варто постійно працювати над формуванням різних видів компетенцій, сприймати їх в контексті європейських підходів до навчання мови й реалізувати, спираючись на основні положення когнітивної та комунікативної методики; усвідомлення сутності таких компетенцій дозволяє нинішнім студентам – майбутнім учителям української мови та літератури – глибше осмислити головні завдання стандартизованої мовної освіти в Україні. Компетентнісний підхід у цьому процесі є своєрідним орієнтиром, який спрямовує фахову діяльність філолога на виконання головної мети мовної освіти – виховання особистості, яка володіє системою знань, умінь і навичок, що забезпечить їй високий рівень спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Також актуальним є впровадження інноваційних технологій у систему професійної підготовки майбутніх фахівців. До них відносять демократизацію, індивідуалізацію, кооперацію, інтенсифікацію навчального процесу, особливий акцент на самонавчанні, перетворення викладача на організатора й консультанта студентів, використання проблемного навчання, застосування новітніх інформаційних, зокрема комп'ютерних, технологій тощо.

У навчально-методичному посібнику з лексикології, фразеології, лексикографії подані методичні рекомендації щодо написання навчального проекту (індивідуального навчально-дослідного завдання – ІНДЗ). Список тем ІНДЗ для двох семестрів включає до 300 позицій, тобто дає можливість обирати неповторювані проекти для всіх студентів курсу.

У посібнику засвідчено, що „ІНДЗ – це завершена теоретична та (або) практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних, практичних занять та самостійної роботи, охоплює окремі питання, передбачає залучення знань з інших дисциплін, використання міжпредметних зв'язків, уміння порівнювати лінгвістичні факти в межах однієї або різних мов тощо. Це мікродослідження або моделі майбутніх серйозних наукових досліджень” [3: 9].

Також подано мету, орієнтовну структуру навчального проекту, кроки втілення (лінійну та інтегративну моделі), зазначено, у якому вигляді слід готувати результати ІНДЗ. Обов'язковою складовою навчального проекту є мультимедійна презентація, заохочується використання додаткового матеріалу у вигляді таблиць, діаграм, картотек, конспектів, інтернет-даних, ілюстрацій, портретів, слайдів, документів, аудіо- та відеокліпів. Обов'язковим є опрацювання додаткової літератури, бібліографічний опис, історичні розвідки, коментарі та ін. з обов'язковою вказівкою переліку статей, рецензій на наукові видання з лінгвістичних періодичних джерел українською та російською мовами з 2000 року (журнали „Мовознавство”, „Українська мова”,

„Дивослово”, „Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах”, „Українська мова та література в школі”, „Урок української”, „Лингвистические науки”, „Новое в зарубежной лингвистике”, „Русский язык в школе” та ін.). Можна готувати варіанти навчальних та контрольних тестових завдань з теми для середньої і вищої школи [3: 10].

За новими вимогами 100-бальної системи за ІНДЗ можна отримати максимум 9 балів: 3 бали за усну доповідь, яка супроводжується мультимедійною презентацією, та відповіді на питання в процесі обговорення (участь у дискусії), тут враховується доступне представлення проблеми, оригінальність використаних слайдів, уміння зацікавити аудиторію; 3 бали за зміст (формулювання проблеми з аргументацією, огляд літератури, виклад матеріалу – повнота, логічність, точність, самостійність, переконливість, коректність і доречність цитувань); 3 бали за мовленнєве оформлення (наявність чи відсутність орфографічних, пунктуаційних, лексичних, граматичних, стилістичних помилок).

Теми ІНДЗ студенти обирають таким чином, щоб на одному занятті були презентовані проекти не більше ніж 2 студентів. Для наукової доповіді заплановано 5–7 хв. Після неї охочі ставлять питання, потім один студент дає рецензію, викладач виставляє бали після здачі готового портфоліо ІНДЗ. У кінці видання для ВНЗ вміщено тести для самоаналізу з відповідями [3: 228–232].

У теоретичних відомостях до теми „Лексика української мови з погляду активного і пасивного вживання” вміщено цікаві дані досліджень вітчизняних і закордонних учених, які стосуються розвитку активного запасу слів окремих носіїв мови. На І курсі освічений студент знає приблизно вдвічі більше слів, ніж той, хто не ретельно готується до занять. Середній студент вивчає десь 3 000 слів за рік, або приблизно 8 слів на день. Відповідно до даних наукових експериментів 1995 р., обсяг словникового запасу випускника інституту становить 17 000 лексичних гнізд, а студента-першокурсника, який щойно закінчив школу, – 12 000 [3: 157–158]. Чим більший обсяг індивідуального лексикону людини, тим вона освіченіша.

Навчально-методичне забезпечення, крім друкованої версії посібника, включає його електронний варіант, а також перелік тем для ІНДЗ, нову таблицю оцінювання відповідно до 100-бальної системи, тести об’єктивного контролю, питання, що виносяться на залік та екзамен, варіанти всіх модульних контрольних робіт, ККР, білети до екзамену, укладені за чотирма рівнями, тексти лекцій та мультимедійні презентації до них, таблиці, електронну бібліотеку, зокрема публікації викладача з різних тем курсу сучасної української літературної мови (вступ, лексикологія, фразеологія, лексикографія, фонетика, фонологія, морфонологія, орфоєпія, графіка, орфографія) тощо. Необхідно, відповідно до нових вимог, розробити ефективні засоби контролю якості освіти.

Отже, науково-методичне забезпечення процесу навчання фахових дисциплін, серед них сучасної української літературної мови, включає і традиційні, й інноваційні компоненти. Дослідники подають основний перелік складових такого забезпечення, який не тільки може бути розширений, а й обов’язково потребує змін, корекцій, доповнень у зв’язку з багатоваріантністю, міждисциплінарністю, інформатизацією, розвитком компетентнісних підходів, експериментальністю, вдосконаленням, практичним спрямуванням навчального процесу.

Важливими видаються перспективи розвитку новітніх підходів до науково-методичного забезпечення навчальних фахових дисциплін, зокрема перетворення традиційної методики на інтерактивну, включення до процесу опанування знаннями індивідуальних та групових коротко- й довгострокових навчальних проектів, впровадження моніторингу ефективності тих чи тих методик, удосконалення системи контролю знань, умінь і навичок студентів, широке використання мультимедійних засобів, інтернет-ресурсів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жорнова Олена. Науково-методичне забезпечення навчального процесу у вищій школі: усталені нормативи та сучасні вимоги [Електронний ресурс] / Олена Жорнова, Ольга Жорнова // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 2. – С. 1–4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2012_2/st_10_02.pdf. – Заголовок з екрану.
2. Ковтюх С. Л. Сучасна українська літературна мова (Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія) : навчально-методичний посібник / С. Л. Ковтюх. – Кіровоград, 2010. – 220 с.
3. Ковтюх С. Л. Сучасна українська літературна мова (Вступ. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія) : навчально-методичний посібник / С. Л. Ковтюх. – Кіровоград, 2011. – 232 с.
4. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – 436 с.

5. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 439 с.
6. Сучасна українська літературна мова : підр. / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.
7. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник [Електронний ресурс] / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/13680808/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli_-_turkot_ti. – Заголовок з екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковтюх Світлана Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, професор, завідувач кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.